

BAŞKOMUTAN GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN İKİ İZMİT SEYAHATI

Dursun Ali AKBULUT*

5 Ağustos 1921 tarihli kanun ile yeni ihdas edilen başkomutanlık makamına getirilen Mustafa Kemal Paşa, Tekâlif-i Milliye emirlerini uygulatarak ordunun acil ihtiyaçlarını karşılamak suretiyle, Sakarya'nın doğusuna geçen düşman kuvvetlerini geriye atmayı başarmış, zorlu savaştan zaferle ayrılmıştı. Bu olay, işgalcilerin bütünüyle ülkeden çıkarılmasına dair umutları kuvvetlendirmiş, hatta bunu hedef alan bir plan da hazırlanmıştı. Sad harekâtı¹ adı verilen plana göre, düşman toparlanmadan ani bir saldırı ile Türk topraklarından atılacak ya da imha olunacaktı. Askerî nedenlerden dolayı plan uygulanmadı veya uygulanamadı. Bununla birlikte hazırlıklar aralıksız sürdürülürken bir taraftan da siyasi ve diplomatik temaslar devam ettirildi. Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal (Tengirşek) Bey Avrupa'ya gönderildi, İngiliz ve Fransız yetkililerine Türk milli davasını anlatmaya çalıştı. Buna karşılık itilaf devletlerinin mütareke ve barış teklifleri geldi ise de bunlardan sonuç alınamadı. Askerî alanda çok değişik kaynaklardan bin bir zorlukla ihtiyaç maddeleri temin edildi ve 1922 yılının ilk yarısı böyle geçti. Bu arada Yunanlılar da boş durmadılar, Sakarya'dan sonra batıda Eskişehir-Afyon hattını tuttular, sağlam bir cephe hattı oluşturmaya çalıştılar. Sakarya Savaşı'nda başarısız olan General Anastasios Papulas (1859-1935) Anadolu orduları komutanlığı görevinden istifa ettiğinden ya da istifa etmek zorunda bırakıldığından², yerine başkomutan yetkisi ve unvanıyla Georges Hacıanesti (1863-1922)'yi getirdiler³.

* Prof. Dr., On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi, Tarih Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi, e-mail: dakbulut@omu.edu.tr

- 1 "...üzerinde komutanlarca fikir birliğine varılmayan bu plan, mevsimin ilerlemesi, hava şartlarının kötüleşmesi, devamlı yağmurlar yüzünden yolların bozulması ve ordunun yeter derecede hazırlanamaması yüzünden uygulanamadı. Bununla birlikte hemen taarruz edilecekmiş gibi hazırlıklara devam olundu, bu arada Batı Cephesi Komutanlığı, başlıca iki ordu halinde teşkilatlandırıldı." (Dr. Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar IV, Ankara 1974, s. 142.)
- 2 Akşam gazetesinin Atina (1 Haziran 1922) mahreçli Haronika gazetesinden iktibas ettiği habere göre, Papulas Harbiye Nezareti'ne 23 Mayıs 1922 tarihli başvurusunda yaş haddini aştığından ve sağlık durumunun iyi olmadığından bahisle istifa etmiştir. Ancak Venizelist ve müstakil matbuat Papulas'ın, Yunan Hükümetinin Anadolu'daki Yunan ordusunun faal komutanlığını İzmir'deki fevkalade komiseri Stergiadis'e vermesinden dolayı müşkül durumda kalarak istifaya mecbur olduğunu yazmaktaydı. Papulas, hükümetin bu hareketinin kendisine karşı güvensizlik olarak değerlendirmiş ve istifa etmiştir. İstifa, hükümetçe kabul edilmiş, yeni başkomutanın tayinine kadar Tümgeneral Kondolis'i Papulas'a vekâlete memur etmiştir (Akşam, 2 Haziran 1338/ 1922).
- 3 Akşam gazetesinin Atina'dan aldığı 2 Haziran 1922 tarihli haberinde, dün akşam itibarıyla, yani 1 Haziran 1922 de Yunan hükümeti Papulas'ın istifasını kabul ile Hacıanesti'yi başkomutanlığa atamış bulunduğundan yeni başkomutanın bir haftaya kadar İzmir'e giderek görevine başlayacağı belirtiliyordu (Akşam, 3 Haziran

Yunan gazeteleri, söz konusu değişikliğin başkomutanla sınırlı kalacağını yazarlarken, aynı zamanda Başbakan Dimitrios Gounaris⁴ (1867-1922)'in *İzmir'i tahliye ve bizimle sulh ve on beş senelik bir ittifakname akdetmek hususundaki projesini ifşa ettiler*. Akşam gazetesi, Venizelist basın bile bu fikri müdafaa etmekte olduğunu yazıyor, daha ileri giderek, *Papulas'ı istifaya sevk eden son hadise-i müessife nedir?* sorusuna şu cevabı veriyordu: *"Ordumuz İönü zaferiyle Venizelos'u Yunanistan'dan kaçırdı. Papulas'ı sukut ettiren hakiki sebep ordumuzun Sakarya'da kazandığı muvaffakiyetle Yunan milletine verdiği emniyetsizliktir."*⁵ Ahmet Emin (Yalman) Bey, Vakit'teki makalesinde Hacıanesti'nin başkomutanlığı ile Samsun'un bombardımanı arasında bağ kurmakta ve şöyle yazmaktaydı: *"Bu cinayetten maksat ne olabilir? Yeni Yunan Başkumandanı Hacıanesti, başkumandanlığa geçtiğini hiç şüphesiz biraz ateş ve kan görmek suretiyle hissettirmek istemiştir. Bu ateş ve kanı cephe üzerinde görmek işine gelmemiştir... İkinci maksat Türk ahaliyi gazaba getirmek, mukabele-i bilmisl tedbiratına sevk etmektir. Bu tarz-ı hareket bizzat milletlerinin pek eski bir manevrasdır. Mesela Türk ahalinin en mübarek günde bir camide ibadetle meşgul olduğu görünür. Bu camiye derhal bir bomba atılır. Maksat dini hisleri galeyana getirmek, ahaliyi diğer edyan erbabı üzerine hücumla sevk etmektir... Samsun'un bombardımanındaki üçüncü maksat tahammülün son derecesine gelen Yunanlıların efkârını bu tarzda pek ucuz bir kahramanlık ve zahmetsiz bir cinayete işgal etmektir. Yunanistan kâmilan parmak kımıldatamayacak bir hale gelmiştir. Başka hiçbir memlekette misli görülmemiş derecede ağır vergilerle halkın varı yoğu alınmış, mecburi istikrazla yarısının yarısı hükümet hazinesine nakledilmiştir."*⁶

Değişikliğin başkomutanla sınırlı kalacağı hükümet çevrelerince söylenirken kendisine verilen geniş yetkilerle Hacıanesti, beklenenin aksine bir icraata yöneldi. Anadolu ordusu ikinci kurmay başkanı İstihkâm Albayı Sarıyani, hükümetle varılan mutabakat sonucunda azledildi. Bunu sonraki görevden almalar izledi⁷. Yeni başkomutanın orduyu teftiş etmek üzere Atina'dan hareketle İzmir'e ve oradan da cepheye hareket edeceği haberleri Yunan basınında geniş ölçüde yer almaya başladı. Nitekim Yunan gazetelerine nazaran Hacıanesti İzmir'e hareketinden önce bakanlar kuruluna iştirak ederek yapacağı çalışmalarını hakkındaki düşüncelerini açıklamış, toplantının sonunda kendisinden mülakat talep eden Yunan gazetecilerine, görev ve yetkilerinin Papulas'ınkinden geniş bir biçimde belirlendiği, yalnız Anadolu ordusunun değil aynı zamanda Trakya da dâhil olmak üzere bütün askerî birliklerin komutasını üstlendiği bilgisini vermiştir⁸. Hacıanesti, 5 Haziran'da İzmir'e geldi, komutayı devraldı, bir süre Papulas'ın yanında kaldı ve 9 Haziran 1922 tarihi itibarıyla Yenişehir cephesini teftişe gideceği, İzmir kaynaklı bir haber olarak Türk basınında yazıldı.

Yunan basınının birinci konusunu sözü edilen komuta değişikliği oluştururken, Türk basınında Samsun bombardımanı öne çıkmış görünmekteydi. Dolayısıyla Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin cepheyi teftiş gezisi bu şartlar altında cereyan

1338/1922).

4 D. Gounaris, 1915'te beş ay kadar süren başbakanlığından sonra Anadolu'dan çekilme vaadi ile 14 Kasım 1920 seçimlerinde ezici üstünlük sağladı. Başbakan Venizelos 17 Kasım'da istifa etti. Dimitrios Rallis ve Nikolaos Kalegeropoulos'un ardından 8 Nisan 1921'de başbakan oldu, savaşı sürdürdü. Sakarya'daki yenilgi komuta kademesi kadar onun da durumunu sarstı. 16 Mayıs 1922'de görevinden ayrıldı. 22 Mayıs 1922'de Petros Protopapadakis başbakan oldu.

5 Akşam, 3 Haziran 1338/1922.

6 Vakit, 9 Haziran 1338/1922.

7 *Yunan Ordusunda Tebeddülât: General Polimetakos azledilerek yerine bir miralayın tayini. Atina 9 Haziran-Üçüncü Kolordu Kumandanı General Polimetakos mezuniyet talep etmiştir. Başkomutan Hacıanesti bu mezu-niyeti vermiş ve Üçüncü Kolordu Kumandanlığına Miralay Gurelis'in tayinini talep etmiştir. Hacıanesti Venizelist Zabıtları İstemiyor: Rumca gazetelerde okunduğuna nazaran, yeni Yunan başkumandanı, İstanbul'da bulunan Venizelist zabitanın tekrar Yunan Ordusunda istihdama alınmak üzere İzmir'e gitmelerine müsaade edilmemesini İstanbul'daki Yunan mümessiline emir ve tavsiye etmiştir* (Vakit, 11 Haziran 1338/1922; Akşam, 8 Haziran 1338/1922).

8 Vakit, 9 Haziran 1338/1922.

ediyordu⁹. Ya da Gazi'nin, Yunan başkomutanının teftişine teftişle cevap vermek, tam karşılığında bulduklarını göstermek, Büyük Taarruzun planı düşünüldüğünde hedef şaşırtmak istediği bir ihtimal olarak akla gelebilir. Bununla birlikte Gediz başarısızlığından sonra Batı Cephesi ikiye ayrılmış, 1921 Haziranında tekrar cephe birliğine dönmüştü. 1922'de Batı cephesinde kuzeyde ikinci, güneyde birinci orduların yanı sıra, komutanlığını Albay Halit (Karsıalan) Bey'in¹⁰ yaptığı Kocaeli Grubu bulunuyordu. Bu gezi ile ilgili ilk habere Akşam gazetesinde rastlanmaktadır. Adı geçen gazetenin 3 Haziran 1922 tarihli nüshasında¹¹ Başkumandanımız Teftişte başlığı altında, "Cephelerimizi teftiş için yola çıkan Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin Adapazarı'nda fevkalade merasim ile istikbal edildiği haber alınmıştır. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri teftiş seyahatlerine devam etmektedir." denilmekteydi. Diğer gazetelerde gezi ile ilgili haberlere, daha sonraki tarihlerde tesadüf edilmektedir. *Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri İzmit'te başlığı altında Vakit gazetesinde yer alan haberde Ankara'dan İzmit'e kadar karşılama törenlerinden bahsediliyor ve deniliyordu ki: "Gazi Müşir Mustafa Kemal Paşa Hazretleri mukarrer olan Kocaeli seyahatlerine hafta içinde başlamışlardır. Paşa Hazretlerinin bu seyahatleri kısm-ı mahsusumuza derç edilen beyanatlarından anlaşıldığı üzere, Kocaeli cephesini teftiş maksadıyla icra edilmektedir. Paşa Hazretlerinin Ankara'dan mufarakatları ayın 11'inci Pazar gecesi saat ikide vaki olmuş ve doğruca cepheye azimet buyurmuşlardır. Refakatlerinde Bolu mebusu Cevat Abbas Beyle Hariciye Vekâleti Hukuk müşaviri Münir Bey, Seryaverleri Salih Bey, yaverleri Muzaffer Bey, Erkan-ı Harbiye irtibat zabiti Binbaşı Şükrü Bey, Riyaset Kalem-i Mahsusu Memduh Bey bulunmaktadır."¹² Kadrodaki üç isim hemen dikkati çekmektedir. Cevat Abbas Bey müfettişlik başyaveri, Muzaffer Bey müfettişlik yaveri, Memduh Bey şifre kâtabi yardımcısı olarak 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Samsun'a çıkmışlardı.*

Söz konusu seyahat trenle başladı, otomobile devam etti, Nallıhan, Göynük, Taraklı'dan sonra 14 Haziran 1922 Çarşamba günü sabahı Mustafa Kemal Paşa Geyve'den hareketle Adapazarı'na geldi, törenlerle karşılandı. Burada 13 Haziran'da İstanbul'dan Adapazarı'na gelmiş bulunan annesine ve kız kardeşine kavuştu. 16 Mayıs 1919'dan bu yana, üç yıl sonra ilk defa buluşuyorlardı. Tevhid-i Efkâr bu geziyi, Vakit gazetesine nazaran daha geç, kısa bir özet şeklinde okuyucularına duyurmuş, 18 Haziran 1922 tarihli nüshasında konu ile ilgili ilk haberinde, Mustafa Kemal Paşa'nın, askerî birlikleri teftiş için Kocaeli Cephesinde bulunduğunu, fakat ne kadar süre ile burada kalacağını bilinmediğini yazmış¹³, bir sonraki nüshasında Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas günlerine ait, üç sene kadar öncesinde Cevat Abbas ve Muzaffer Beylerle adı geçen gazete elemanınca çekilmiş bir fotoğrafına

9 Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın iki İzmit gezisi ile ilgili olarak bkz. Sebahattin Özel, "Atatürk'ün Taarruz Öncesinde Adapazarı-İzmit Gezisi", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 5 (2004), s.145-175. Selami Kılıç, "Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'nın Batı Anadolu Gezisi ve Karşılama Törenleri", *Atatürk Üniversitesi TAED* 8 (Erzurum 1997), s.187-201. Sebahattin Özel, *Vakit ve Anadolu'da Yeni Gün* gazetelerini kullandığından, bunlara ilaveten *Akşam* ve *Tevhid-i Efkâr* gazetelerinin haber ve yorumlarına ağırlık verilmiştir. Selami Kılıç, çok az *Hakimiyet-i Milliye* ve çoğunlukla *Vakit* gazetesini esas almıştır.

10 Albay Halit Bey (1883-1925), 1920 de Doğu Cephesinde Ermeni harekâtına tümen komutanı olarak katılmış, Kars'ın kurtarılmasında yararlığı görülmüş, Gümrü Anlaşması (2/3 Aralık 1920)'ndan sonra 21 Ocak 1921'de tümen komutanı yetkisiyle Kocaeli Grup Komutanlığı'na atanmış, 4 Mayıs 1921 de 12. Grup Komutanı olmuş, Büyük Zafer'in kazanılması üzerine 31 Ağustos 1922 tarihi itibarıyla mirlivalığa yükseltilmiş, 4 Kasım 1922'de Kocaeli Grubu'nun lağvedilince Batı Cephesi Komutanlığı emrine verilmişti. 1925'te Kars Milletvekili iken mecliste öldürüldü. (*İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri*, Ankara 1989, s. 214-215.)

11 29 Mayıs 1922 pazartesi Ramazan Bayramı'nın ilk günüdür. "Muhterem Başkumandanımızın Hacı Bayram Veli Camii Şerifine teşriflerini haber alan Ankara ahalişi kumandanlarını görmek arzusuyla caddeye dökülmüşlerdir. Paşa Hazretleri camiden çıkarken büyük hürmetle karşılandı ve doğruca meclise avdet eyledi. Mecliste başkumandanımızın huzuruyla binlerce kişiden mürekkep bir halk tarafından muzafferiyet duası yapıldı." Bayramın üçüncü günü yani 1 Haziran 1922'de Gazi yine Ankara'da idi ve Çiçek Bayramı adı altında düzenlenen etkinliklere katılmıştı (Akşam, 28 ve 31 Mayıs 1338/1922, 8 Haziran 1338/1922).

12 Vakit, 18 Haziran 1338/1922.

13 Tevhid-i Efkâr, 18 Haziran 1338/1922.

yer vermiştir. Tevhid-i Efkâr'ın 19 Haziran 1922 tarihli nüshasında Mustafa Kemal Paşa Kocaeli'nde başlıklı haberde deniliyordu ki: "Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkumandan Müşir Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Kocaeli Grubuna mensup kıtaatı teftiş etmek üzere Kocaeli şibh-i ceziresine geldiğini dün yazmıştık. Bu hususta aldığımız malumat-ı mütemmimeye nazaran Mustafa Kemal Paşa'nın refakatinde Bolu Mebusu Cevat Abbas, Hariciye Vekâleti Hukuk Müşaviri Münir, Seryaver Salih, yaverlerinden Muzaffer, Erkan-ı Harbiye irtibat subayı Şükrü, Riyaset kalem-i mahsusundan Memduh Beyler bulunmaktadır. Mustafa Kemal Paşa maiyetiyle beraber Haziranın 11'inci Pazar gecesi hususi trene rakiben Ankara'dan hareket etmiştir. Nallıhan'a geceleyin muvasalat ettiği cihetle fener alayları ile karşılanmıştır. Köyün medhalinde kurbanlar kesilmiş ve dualar edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa ertesi sabah Nallıhan'dan hareket etmiş ve güzergâhında gösterilen fevkalade tezahürat arasında yoluna devam etmiştir. Aynı gece mahall-i mezkûrdan hareket ederek Geyve'ye ve 14 Haziran Çarşamba günü ba'dezeval Adapazarı'na muvasalat eylemiştir. Halk burada Mustafa Kemal Paşa'yı "Milletin Halaskârı! Yaşasın Muhterem Başkumandanımız" nidalarıyla karşılamıştır. Doğançay istasyonunda İzmit Mutasarrıfı Sadettin Beyle İzmit eşrafı, bir kıta askeriyemiz, mektepler talebe ve talibatı, halk başkumandanımıza rasime-i selam ve hürmeti ifa etmiştir. Mustafa Kemal Paşa Adapazarı'nda birkaç gün ikamet eylemiş, geçen Cuma namazını Adapazarı Camii Şerifinde eda etmiş, Çarhbaşı'nda piyade kıtaatı zabitanı tarafından şerefine keşide edilen Cuma konserinde bulunmuş, bütün kasaba halkının, mekteplilerin iştirak ettiği bu müsamerede "Kurtuluş Günlerine Doğru" unvanlı üç perdelik milli bir dram temsil edilmiş, Mustafa Kemal Paşa bundan pek mütehasis ve memnun olmuştur. Mustafa Kemal Paşa Cumartesi günü Adapazarı'ndan hareket etmiş ve aynı gün akşamüzeri İzmit'e muvasalat ederek memurin-i mülkiye, askeriyeye ve halk tarafından emsalsiz tezahürat ile karşılanmıştır."¹⁴ Adapazarı'nda iken mülakata gelen Vakıt muhabirinin Mustafa Kemal Paşa'ya yönelttiği iki soru ve cevapları konumuz bakımından dikkati çekmektedir. Seyahatin maksat ve gayesi hakkındaki soruya Mustafa Kemal Paşa, daha önce diğer cepheleleri teftiş ettiği, şimdiye kadar Kocaeli Grubuna gelmediği, şimdi ise cepheyi teftiş edip çevrenin genel durumunu gözden geçireceği cevabını verdi. İkinci olarak Karadeniz'deki Yunan korsanlığı hakkındaki soruyu cevaplandırırken şunları söyledi: "Geçen sene İnebolu'yu bombardıman etmişlerdi. Bu sene Samsun'u... Bütün bunları daha evvel hesap ettik. Bu gibi canavarca harekât milletin müdafaa-ı vatan ve istiklal yolundaki azim ve imanını takviyeden başka netice hasil etmez."¹⁵ 18 Haziran öğleden sonra hareket eden trenle akşam saat 18.00 sularında İzmit'e ulaştı ve burada da törenlerle karşılandı. Aynı günün sabahında Fransız yazarı Claude Farrere bir Fransız torpidosuyla İstanbul'dan İzmit'e hareket etmiş, kendisine Hilal-i Ahmer ikinci başkanı Hamit Bey, Ercüment Ekrem (Talü), Tevhid-i Efkâr başyazarı Velid, Vakıt başyazarı Ahmet Emin Beyler refakatte bulunmuşlardı. Mustafa Kemal Paşa Fransız yazarın onuruna, İzmit Kasrı'nın bahçesinde çay ziyafeti verdi ve burada bir konuşma yaptı ki bu konuşma gazetelerin birinci sayfalarında yer buldu, büyük yankı uyandırdı. Samsun'da yayınlanmakta olan Hayat gazetesi, bombardımandan onbeş gün sonraki nüshasında, 19 Haziran 1922 tarihli ve Anadolu Ajansı çıkışlı habere birinci sayfasında yer verdi. Gazi Başkumandanımız Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Nutukları başlıklı haberde şöyle denilmekteydi: "Dün akşam İzmit'te muhterem misafirimiz Mösyö Claude Farrere şerefine büyük bir çay ziyafeti keşide edilmiştir. Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri bu münasebetle irat buyurdıkları mühim nutuklarında aziz dostumuzu hür ve müstakil Türk topraklarında görmekten

14 Tevhid-i Efkâr, 19 Haziran 1338/ 1922.

15 Mülakat, 16 Haziran Cuma günü akşamı Çarhbaşı'ndaki müsamereden sonra, gece saat 22.00'den itibaren yapılmış, muhabiri tarafından o gece yazıya geçirilip ertesi sabahki İstanbul trenine yetiştirilmiş ve akşam üzeri gazeteyle verilerek ertesi günü yani 18 Haziran'da gazetede yayınlanması sağlanmıştır (Vakit, 18 Haziran 1338/1922).

mütehassıl memnuniyetlerini ve Claude Farrere'den mütecellî bulunduğu evsaf-ı aliye ile Türkiye ve Türkiye halkına karşı gösterdikleri muhabbet ve ifa eyledikleri hidematı izah ettikten sonra..."¹⁶ Mustafa Kemal Paşa, Fransız yazarın dostluğuna, hizmetlerine yer verdiği konuşmasında, Türk Milletinin özgürlüğüne ve bağımsızlığına vurgu yaparak, her şeye rağmen bu değerleri muhafaza edeceğine dair olan inancını dile getirmiş ve demiştir ki: "Fakat geçen sene İnebolu, beş on gün evvel Samsun bombardıman ettirildi. Ayaklanmak üzere düşmanların teşkil, teçhiz ve teşvik ettikleri anasırı muzırmanın mülahazatı askeriyeye tabi tutulmasında bir kabahat varsa, o kabahatin faillerini Türkiye'de, Ankara'da değil, Atina'da ve belki daha büyük payitahtta aramak lazımdır."¹⁷ 19 Haziran'da misafiri Claude Farrere ile Adapazarı'na giderlerken, Kılıçzade Hakkı Beyin sözlerine mukabil İzmit halkına şunları söyledi: "Muhterem Arkadaşlar, Bütün kalb ve vicdanlarınızla benimle beraber olduğunuza imanım vardır. Bu böyle olduğca, gittiğimiz yolun hakiki olduğuna inandıkça elbette yürüyeceğiz. Bu yürüyüşümüzle memleketi netice-i hakikiyeye isal edeceğimize şüpheniz olmasın. Hakkımda gösterdiğiniz asarı muhabbet ve teveccühe sureti mahsusada takdimi teşekkür ederim. Güzel memleketinizde geçirdiğim iki günün kıymetli hatırasını kalbimde saklayacağım. Gördüğüm tezahürat taziyane teşvik oldu. Netice-i hakikiyeye vusul için her türlü tedabiri düşünmekten hali kalmadım. Cümledenize teşekkür ederim."¹⁸

19 Haziran 1922, Mustafa Kemal Paşa, yanında Kocaeli Grup Komutanı Albay Halit Bey ve Türk gazetecilerle. (KBB Arşivi)

Akşam gazetesinde teftiş haberleri birbirini izlemekteydi. *Başkumandanımızın Teftişleri Devam Ediyor* başlıklı ve 21 Haziran 1922 tarihli haberde, Mustafa Kemal Paşa'nın Kocaeli Cephesi'ndeki çeşitli sınıflara mensup askerî birliklere büyük bir geçit resmi yaptırdığı, dolayısıyla bu cepheden ayrılmak üzere olduğu belirtiliyordu¹⁹. Aynı gazetenin 22 Haziran 1922 tarihli nüshasında yer alan *Anesti Teftişini Bitirdi* başlıklı haberinde, Yunan başkomutanının cephedeki teftişlerini tamamladığını, Pazartesi günü (26 Haziran) Atina'ya döneceğini, hükümet ve saray muhitinin onun düzenleyeceği rapora özel önem atfettiklerini yazmakta, bir gün sonraki nüshasında da Başkomutan Gazi Müşir Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin

16 Hayat, 22 Haziran 1338/1922.

17 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II, Ankara 1989, s. 40.

18 Atatürk'ün söylev ve Demeçleri, II, s. 43.

19 Akşam, 21 Haziran 1338/1922.

Kocaeli Cephesini teftiş ettiğini ve Ankara'ya dönmek üzere olduğunu bildirmekte idi²⁰. Nitekim Gazi, Adapazarı'nın istirdadı gününe tesadüf eden 21 Haziran saat iki buçukta halkın içten ve sıcak alkışları arasında istasyondan Geyve'ye hareket etti²¹. " ... Paşa Hazretlerinin Kocaeli'nden başladıkları bu teftişleri bitmiş ve bu gün Ankara'ya muvasalatlarına intizar edilmekte bulunmuştur... Paşa Hazretleri maiyeti Geyve'den (23 Haziran) Cuma günü öğleyin otomobillerle hareket etmiş olduğu, geceyi ilk merhale olarak Nallıhan'da geçirmeleri mukarrer bulunduğu için bu gün kendilerinin muvasalatlarına intizar edilmekte idi. Paşa Hazretlerinin valideleri de kendilerinden bir gün evvel Geyve'den Ankara'ya müteveccihen yola çıkmışlardır." ²² Öte yandan 23 Haziran 1922 tarih ve Atina çıkışlı bir başka haberde Yunan kralının da onbeş güne kadar Midilli, Trakya ve Epir'de bir gezi gerçekleştireceği söz konusu ediliyordu²³. Hacıanesti 26 Haziran'da Atina'ya döner dönmez, savaşa derhal son verilmek üzere hükümet tarafından gerekli önlemlerin alınması hakkındaki raporunu Savaş Bakanlığına sundu²⁴. Yunan Hükümeti, Hacıanesti'den başka İzmir ve İstanbul'daki yüksek komiserlerini de Atina'ya çağırdılar.

Mustafa Kemal Paşa, Kasr-ı Hümayun önünde subaylar ile hatıra fotoğrafı çekiliyor. (KBB Arşivi)

Yeniden savaş hazırlıklarının sürdürüldüğü bir sırada barış görüşmeleri bütünüyle unutulmuş değildi. İtilaf devletleri barışla ilgili görünmekle birlikte somut ve yapıcı bir tavır sergilemiyorlardı. Yunanistan mali ve siyasi açıdan zor durumda görünüyor, yeterince para

20 Akşam, 22-23 Haziran 1338/1922.

21 Vakıf, 24-26 Haziran 1338/1922.

22 Vakıf, 25 Haziran 1922. "İzmit ve Adapazarı Ziyaretlerinden sonra cephedeki teftişatı ikmal etmiş olan Mustafa Kemal Paşa evvelki gün Ankara'ya müteveccihen hareket etmiş olduğundan ve bazı mesailin müzakeresi zımında Ankara'da bulunması lazım geldiğinden bugün Ankara'ya muvasalatına intizar edilmektedir. Müşarunileyhden bir gün evvel yola çıkmış olan validesi hanımın da aynı zamanda Ankara'ya vasil olmuş bulunması melhuzdur." (Tevhid-i Efkâr, 25 Haziran 1338/1922)

23 Akşam, 24 Haziran 1922.

24 Akşam, 26 Haziran 1338/ 1922. "Atina, 26 Haziran- Başkumandan Hacıanesti bugün buraya vasil olmuştur. Başkumandan, muvasalatından biraz sonra Harbiye Nezareti'ne giderek nazırla mülakat etmiş ve cephe teftişatı hakkında izahat vermiştir. Başkumandan yarın kral tarafından huzura kabul edilecektir. Başkumandanın izahatı Meclis-i Nuzzar'da tetkik ve müzakere edilecektir." "Atina, 26 Haziran- Mehafil-i siyasiye başkumandanın Atina'ya gelmesine ehemmiyet-i fevkalade atfetmektedir. Şimdi İzmir ve İstanbul komiserlerinin muvasalatlarına intizar ediyorlar. Bunların da muvasalatlarını müteakip mesail-i muallaka-ı hariciye hakkında mukarrerat ittihaz edilecektir." (Vakıf, 28 Haziran 1338/1922).

bulamıyor, yönetimde istikrarı sağlayamıyordu. Ankara Hükümeti, Dahiliye Vekili Fethi Bey'le Avrupa'da, Londra ve Paris'te çıkış yolu arıyordu. Barışa herkesin ihtiyacı vardı; ancak daha fazla ihtiyacı olan Yunanistan'dı. Her iki tarafın askerî teftişleri kadar, 1922 yılının Temmuz Ağustos aylarında barış girişimlerinden de söz edilmekte idi. 23 Temmuz 1922 tarihi itibarıyla Bordo'dan bildirildiğine göre, Türk ve Yunan heyetlerinin görüşme yerine dair varit olan malumat, Ankara'nın Beykoz'da değil İzmir'in intihabında ısrar ettiğini teyit ediyordu. Ankara aynı zamanda konferansın bir Fransız savaş gemisinde toplanmasını da istiyordu. Aynı tarih ve Atina çıkışlı bir başka haber ise, Londra'dan çekilen telgrafların Beykoz konusunu kendi aralarında görüşmekte oldukları yönünde idi²⁵. "Konferans İzmir'te Akdedilmelidir" başlıklı bir başka haberde, doğu işleriyle ilgili konferansın İzmir'te toplanması gereği vurgulandıktan sonra, "Mustafa Kemal Paşa'nın ancak bu suretle konferansa iştirak edebileceği iştirak olunmaktadır" denilmektedir²⁶. İtilaf devletleri bilahare Venedik'te toplanmayı düşündüler. Ancak Türk ve Yunan hükümetlerinin bu konferansa davetlerine dair her hangi bir bilgi mevcut olmadığı gibi toplantının da Eylül ortalarına sarkabileceği söyleniyordu²⁷. Zaman, Yunanistan'ın aleyhine bir durum yaratıyor, her geçen gün daha fazla kan kaybetmesine sebep oluyordu. Türkiye'yi acil barışa zorlayabilmek için iki hedefe yöneldi. Bunlardan birincisi İstanbul'un işgali, ikincisi ise Anadolu'da işgal olunan yerlerin ilhaki ya da muhtariyeti idi. İstanbul'u işgal etmek isteği her şeyden önce İtilaf devletlerince kabul görmedi. Beklentileri gerçekleşmeyen, umutları kırılan Yunan Hükümeti ikinci hedefe yöneldi. Birinci seçenek yani ilhak, İtilaf devletlerinden daha fazla tepki çektiğinden ikinciyi tercih etti ve İzmir'deki yüksek komiserleri Aristidis Stergiadis, söz konusu yerlerde idarede muhtariyet ilkelerine göre düzenlemeler yapılacağını, daha doğrusu yapılması gerektiğini bildirdi²⁸. Yunan işgal bölgesinde yaşayan Türkler bundan çok fazla zarar gördüler, evleri barkları ekili dikili alanları yıkıldı yakıldı, canlarına kastedildi²⁹. Şimdi Yunan Hükümeti'nin, başkomutanları Hacıanesti ile İzmir ve İstanbul'daki yüksek komiserlerini görüşmek üzere niçin Atina'ya davet ettikleri daha iyi anlaşılacaktır. Hacıanesti ve Stergiadis'in katıldığı Yunan Kralının başkanlığındaki toplantılarda siyasi ve askerî durum uzun uzadıya tetkik edildi. Hacıanesti'nin askerî durum hakkındaki raporu dinlendikten sonra Stergiadis'in mütalaası soruldu. İstanbul fevkalade komiserlerinin görüşleri alındıktan sonra askerî operasyon hakkında kararlarını verecekleri anlaşıldı³⁰. Ayrıca İzmir havalisinin muhtariyeti bahis konusu olmuş ve muhtariyetin başkanlığına Georges Nikola'nın atanması kararlaştırılmıştır³¹. Bundan sonra 4 Temmuz 1922 tarihi itibarıyla Atina'dan alınan habere göre, Hacıanesti 5 Temmuz'da İzmir'e hareket edecek ve tümen komutanlarını toplayıp bir askerî kurul oluşturacaktı. Öte yandan Anadolu Ajansı'nın Atina kaynaklı 8 Temmuz günlü haberinde İzmir komiseri Stergiadis'in Atina'daki yabancı temsilciliklerini ziyaret ederek günün meselesi, yani muhtariyet hakkında onları bilgilendirmiş, kendi hükümeti ile aralarında ihtilaf bulunduğuna dair haberleri yalanlamıştır³².

25 Akşam, 26 Temmuz 1338/1922.

26 Yeni Gün, 27 Temmuz 1338/1922.

27 Yeni Gün, 15 Ağustos 1338/1922.

28 "Yunanistan devletlere verdiği notada İstanbul'un işgalini talep ediyor; İstanbul'un Yunanlılar tarafından işgali sulhu tacil edecek yegâne çare imiş." "Fransa Hükümeti İstanbul'un işgali hakkındaki Yunan talebini derhal reddetmiştir." "Yunanlılar İstanbul'u işgalden sarfınazar ettiklerini devletlere resmen bildirdiler." "İzmir'de idari muhtariyet ilanı; İşgal edilen havalide Yunanistan'ın işgali altında muhtariyet ilan edilmekte ve ahali-i mahalliye meclislerle muhafaza kıtaatı teşkiline davet olunmaktadır... Paris 30 (Temmuz) THR- İzmir'den alınan haberlere göre Mösyö Stergiadis neşrettiği bir beyannamede, Yunanlılar tarafından işgal edilen havalinin, harp esnasında müttefikler tarafından tasdik edilen esaslar dâhilinde ve Yunanistan'ın vesayeti altında muhtariyetini ilan etmiştir." (Akşam, 31 Temmuz 1338/1922).

29 "...Düşman ordusu hatt-ı fasılda ve kendi işgali altında bulundurduğu mahallerdeki mezruatı, köyleri ve tarhaları yakmaktadır." (Akşam, 27 Temmuz 1338/1922).

30 Yeni Gün, 3 Temmuz 1338/1922.

31 Yeni Gün, 7 Temmuz 1338/1922.

32 Yeni Gün, 10 Temmuz 1338/1922.

Savaş en son seçenektir, fakat aynı zamanda en etkili seçenektir. Yunan Genelkurmay Başkanı Metaksas³³, durum hakkında açıklama yaparak, savaşa devam edileceğini, asıl sorunun para bulmak olduğunu söyledi³⁴. Yunanlıların Trakya'da yığınak yaptıklarına dair haberlerin yaygınlaşması üzerine Türk basını da İzmit havalisinde aynı önlemlerin alındığına yönelik, doğru veya yanlış haberler yapmaya başladı. Buna kanıt olarak Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın Kocaeli cephesini teftişini gösterdi. Akşam gazetesinde, Adapazarı ve İzmit havalisinde iki kolordu seviyesinde yığınak yapıldığı, bu yeni grubun komutanlığına Refet Paşa'nın getirildiği, 6 Ağustos'ta İzmit ve Darıca civarında yedi piyade, iki süvari alayı toplam on bin kişilik bir kuvvetin, çok sayıda bataryanın bulundurulduğu belirtiliyordu. Aynı gazete daha da ileri giderek, söz konusu cephede savaşın başladığına dair bazı rivayetlerin de veran etmekte olduğunu ancak bu söylentilerin doğrulanmadığını da yazmaktaydı³⁵. *Yeni Gün*, 7 Ağustos'ta İstanbul'daki muhabirinden aldığı bu konudaki haberleri yazarken, söylentinin esasının bulunmadığına dair Ankara Hükümeti'nin tekzip metnini de neşretmiştir³⁶. *Yeni Gün* geri adım atarken *Akşam* sözü edilen haber ya da haberler konusunda ısrarcı davrandı. *Dünden Beri Kocaeli Mıntıkasında Ordumuz Harekât-ı Mühimme-i Askeriyeye Başlamıştır* başlıklı haberinde diyordu ki: "*Bugün öğleyin şehrimizin selahiyettar menabiinden Kocaeli mıntıkasında Türk Ordusu tarafından harekât-ı mühimme-i askeriye icrasına başlandığı söylenmekte idi. Vakit geç olduğundan dolayı bu harekâtın bir taarruz mukaddimesi vaziyetinde olup olmadığını tahkik edemedik. Havadisimizin mevsukiyetine itimat etmekle beraber, karilerimizin tebliğ-i resmilerimize intizar etmelerini tavsiye ederiz. Haber doğru ise Allah ordumuzla beraberdir*"³⁷. Anadolu Ajansı'nın 26 Ağustos 1922 tarih ve Atina kaynaklı haberinde, Kocaeli mıntıkasında büyük yığınak yapıldığı, Darıca'ya yedi piyade ve iki süvari fırkasının ulaştığı bildiriliyordu³⁸. Görülen odur ki, Kocaeli o günlerde sadece başkomutanın teftişiyle anılmıyor, aynı zamanda ulusal ve uluslararası ilişkilerin geliştirilmesinde önemli noktalardan birini teşkil ediyor, Anadolu Ajansı da İstanbul, İzmir, Yunanistan ve Avrupa haberlerini İzmit çıkışlı olarak yapıyor, özellikle Ankara ve Anadolu gazeteleri bu haberleri kullanıyorlardı.

Büyük Taarruz'un zaferle sonuçlandırılması, barışa giden yolu sonuna kadar açtı. Mudanya Mütarekesi'ni Lozan'da barış görüşmeleri izledi. 1922 yılının Haziran-Temmuz aylarından 1923 yılının Ocak-Şubat aylarına gelindi. Saltanatın kaldırılması, fakat hükümet biçiminin ilan edilmemesi, daha doğrusu edilememesi çeşitli söylentilere yol açıyor, Mudanya Mütarekesi uyarınca Trakya'yı tesellüme memur edilerek İstanbul'a gönderilen Refet Paşa'nın idari ve siyasi mahiyetteki nutukları yorgun olan zihinleri iyice bulanıklaştırıyordu. Hilafet yanlıları, halifenin yeni devletin başkanı olacağını, hatta olması gerektiğini söylüyor ve bekliyorlardı. Saltanat kaldırılmış fakat hanedan yerinde kalmış, *hanedan-ı saltanatın* yerini *hanedan-ı hilafet* almıştı. Vatan kurtulduğuna göre siyaset, belki polemik yapma zamanının geldiğine inanan mebuslar TBMM'nin havasını değiştirmişlerdi. Tahammüslüklükler ve buna bağlı olarak tehditler karşısından şikâyetler ayyuka çıkıyor, dayanışmanın yerini bölünme ve ayrılmalar alıyordu. Oysa Türkiye'nin önünde çok ciddi problemler bulunuyordu. Barışa giden yolda devler subaşlarını tutmuşlardı. Yeni Türk devletinin sınırlarının da belirleneceği barış konferansı umut vermiyordu. Misak-ı Milli tartışmaları bir kez daha Meclis'te zirve yaptı. Musul'dan vazgeçmek mi? Bunu kimse aklının ucundan bile geçirmiyordu; ama konuşulacak, karşı tarafı zem ve takbih edecek konuların başında geliyordu. Lozan'daki görüşmelerde ilerleme sağlanamayınca savaş ihtimali ön plana çıkıyor, bu da tedbir almayı

33 Gazete haberi aynen böyledir.

34 Akşam, 7 Ağustos 1338/ 1922.

35 Akşam, 7 Ağustos 1338/ 1922.

36 Yeni Gün, 9 Ağustos 1338/ 1922.

37 Akşam, 26 Ağustos 1338/ 1922.

38 Akşam, 27 Ağustos 1338/ 1922.

gerektiriyordu. Böyle bir ortamda Mustafa Kemal Paşa, cephedeki askerî birlikleri teftiş etmek ve aynı zamanda halkı yapılması düşünülen seçimlere hazırlamak maksadıyla Batı Anadolu gezisine çıktı. Matbuat Genel Müdürlüğü ile bu müdürlüğe bağlı Anadolu Ajansı'nın görevli elemanları tarafından gezi ile ilgili haberler süratli bir biçimde kamuoyu ile paylaşılıyor, Mustafa Kemal Paşa'nın konuşmaları zapta geçirilerek yayın organlarına, daha özel olarak gazetelere gönderiliyordu³⁹. Ayrıca bazı gazeteler kendi muhabirlerinden elde ettikleri haberleri de okuyucuları ile paylaşıyorlardı.

Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'dan ayrılmasının ertesi günü, 15 Ocak 1923'te Afyonkarahisar mebusu Hoca Şükrü imzasıyla *Hilafet-i İslamiye ve Büyük Millet Meclisi* başlıklı, 78 sayfalık bir kitap dağıtımına verildi. Milli egemenlik ve milli irade kavramlarıyla bağdaştırılmayacak görüşleri savunduğundan Mustafa Kemal Paşa'nın tenkitlerine, Meclis'in ve hükümetin takibatına uğratıldı⁴⁰. Dolayısıyla Mustafa Kemal Paşa gezisi sırasında hiç yoktan var edilen bu konu ile uğraşmak zorunda kaldı.

1923 Batı Anadolu gezisi basının gündemine erken tarihlerde düşmüş gibi görünmektedir. İncelenen gazeteler arasında en erken tarihli haber *Tevhid-i Efkâr*'a aittir. Adı geçen gazete 10 Ocak 1923 tarihli nüshasında Mustafa Kemal Paşa'nın düşmandan kurtarılan yerleri ziyaret edeceğini, bu sebeple yakın zamanda Ankara'dan ayrılacağını, Ankara'daki muhabirine dayanarak haber vermekte, bir sonraki nüshasında Mustafa Kemal Paşa'nın *Maksad-ı Seyahati Halk Fırkası Hakkında İzahat Vermek ve Orduyu Teftiş Eylemektir* başlığı altında şunları yazmaktaydı: "*Ankara 10 Kânunusani (Muhabir-i Mahsusumuzdan)- Mustafa Kemal Paşa, memalik-i müstahlasada icra edeceği seyahatte İzmir, Adana ve Bursa havalisini ziyaret edecek ve teşkil edeceği Halk Fırkası için izahat verecek, halk ile temas eyleyecek ve orduyu teftiş edecektir. Başkumandanın haftaya seyahate başlaması mukarrerdir. Müşarünileyh Şubat ortasında İzmir'de İktisat Kongresini küşad edecektir. Paşa'nın seyahat hakkındaki fikri Müdafaa-ı Hukuk Gurubu tarafından tasvip edilmiştir.*"⁴¹

İzmir İktisat Kongresi bu gezinin önemli amaçlarından biri olduğundan, basında bununla ilgili yeterince habere rastlanmaktaydı. *Tevhid-i Efkâr*, "*Mustafa Kemal ve Kâzım Karabekir Paşalar İzmit ve Bursa Havalisindeki Ordularımızı Teftiş Etmek Üzere Ankara'dan Hareket Ediyorlar*" başlıklı ve Ankara'daki özel muhabirinden 13 Ocak'ta alınmış haberinde, Mustafa Kemal Paşa'nın 14 Ocak akşamı Eskişehir'e yönelik olarak Ankara'dan hareket edeceği, görevli asker ve memurlardan oluşturulan bir grubun kendisine refakatte bulunduğu, yol arkadaşlarıyla birlikte orduları teftiş edeceği belirtilmekteydi⁴².

39 Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin 21 numaralı yayını *Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri İzmir Yollarında. Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin İzmir Seyahatleri Esnasında Muhtelif Mahallerde İrad buyurdıkları Nutuklar ve Hasbihaller, Ankara İstihbarat Matbaası 1339*. 1923 te yayınlanan eserin sonraki baskısı Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1989 da gerçekleştirilmiştir. Ayrıca bkz. Kemal Atatürk, *Nutuk*, II, İstanbul 1973, s. 703 vd.

40 Ayrıntılı bilgi için bkz. Dursun Ali Akbulut, *Saltanat, Hilafet ve Milli Hakimiyet*, İstanbul 2006.

41 *Tevhid-i Efkâr*, 11 Kânunusani 1339/11 Ocak 1923.

42 *Tevhid-i Efkâr*, 14 Kânunusani 1339/14 Ocak 1923. Kâzım Karabekir Paşa, Büyük Zafer'i müteakip Erzurum'dan Trabzon'a geçmiş, Ankara'ya gelmek istediğini başkomutana bildirmişti. Gazi'nin muvafakati üzerine, beraberinde şehit yavruları olduğu halde 9 Ekim'de İnebolu'ya hareket etti (Kâzım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, İstanbul 1988, s. 1111) ve 15 Ekim'de Ankara'ya ulaştı. Mustafa Kemal Paşa bu olayı *Nutuk*'ta söz konusu ederken "*Şarkta, aleyhindeki fikri ve fiili tezahürattan dolayı Ankara'ya gelmeye mecbur olan Kâzım Karabekir Paşayı...*" demektedir (*Nutuk*, II, İstanbul 1973, s. 681).

Mustafa Kemal Paşa İzmit'te 17 Ocak 1923, Yanında kazım Karabekir, Fevzi Çakmak, Nurettin Paşa, Cevdet Abbas Gürer (KBB Arşivi)

Adı geçen gazete, 15 Ocak 1923 tarih ve *Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'dan Hareketi* başlıklı ve yine özel muhabirinden almış olduğu haberinde, başkumandanın orduları teftiş için dün akşam saat yedide refakatinde TBMM Başkanlığı özel kalem heyeti, Şark Ordusu Kumandanı Kâzım Karabekir ile Milli Müdafaa Vekili Kâzım Paşalar ve mebuslardan Hamdullah Suphi, Cevat Abbas, Muhiddin Baha Beyler bulunduğu halde Ankara'dan hareket ettiği, İzmit, Afyonkarahisar, Konya, Adana ve Musul cephesine kadar giderek oralarda halkla temasta bulunacağı, Halk Fırkası hakkında konuşmalar yapacağı, Mart ayı başlarında Ankara'ya döneceği bildiriliyor, Bakanlar Kurulu üyeleri ile mebuslar ve halk tarafından istasyonda uğurlandığı da ilave ediliyordu. 12 Ocak 1923 tarihli resmi tebliğde, Çanakkale ve Kocaeli mıntıklarında hatt-ı fasıllar civarında İngilizlerin tayyare faaliyeti olduğu, Çanakkale mıntıkasında Mudanya Mütarekesi'ne aykırı eylemlerde bulunduğu⁴³ belirtiliyordu. Mustafa Kemal Paşa 15 Ocak sabahı saat sekizde Eskişehir'e geldi, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi, Asım⁴⁴ ve Galip Paşalar ile erkân heyeti⁴⁵, polis, jandarma, memurlar ve halk tarafından karşılandı. Diğer taraftan Mustafa Kemal Paşa, İleri başyazarı Celal Nuri Bey'e yaptığı açıklamada, Lozan Konferansı'nın sıcak ve pek ciddi bir safhaya girdiğini belirtiyor ve diyordu ki: "Cepheyi teftişten maksadım, orduları yakından görmektir. Son muzafferiyetten bugüne kadar talim ve terbiye ile geçen günlerin semeratını tetkik edeceğim. Aynı zamanda halk ile de temasa gelmek ve onlarla hal ve atıye ait hasbihallerde bulunmak isterim. Halk Fırkası hakkında esna-yı seyahatimde bulacağım fırsatlardan istifade ederek bazı izahlarda bulunmak niyetindeyim. Benim fırka teşkil etmem hakkında endişeli mütalaada bulunanları tenvir edeceğim. Ben öyle bir fırka teşkilini tasavvur ediyorum ki, bu fırka milletin bütün refah ve saadetini temine matuf bir programa müstenit olsun. Milletimizin şeraiti buna müsaittir."⁴⁶ Seyahatinden dönüşte burayı ziyaret edeceğinden Eskişehir'de fazla kalmayarak İzmit'e hareket etti. Kendisine burada Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi

43 Akşam, 16 Kânunusani 1339/16 Ocak 1923.

44 31 Ağustos 1922 tarihi itibarıyla mirlivalığa yükseltilmiş, 18 Eylül 1922'de kolordu komutanı yetkisi verilmiş, 15 Eylül 1923'te Batı Cephesi Komutanlığı'nın lağvı üzerine Genelkurmay İkinci Başkanlığı'na atanmış Orgeneral Asım Gündüz (1880-1970) (*İstiklal Harbine Katılan...*, s.133-135.)

45 İstikbal, 17 Kânunusani 1339/17 Ocak 1923. Vakıf, 15 Kânunusani 1339/15 Ocak 1923.

46 Akşam, 15 Kânunusani 1339/15 Ocak 1923.

Fevzi Paşa da katıldı⁴⁷. Gazi, annesinin ölüm haberini Eskişehir’de almış, başyaveri Salih Beye telgraf çekerek, *münasip bir tarzda merasim-i defniyesinin ifa edilmesini istemişti*⁴⁸. Kalabalık maiyetiyle hareket ederek 16 Ocak Salı günü saat dörtten sonra İzmit’e ulaştı. İzmit mutasarrıfı, İstanbul gazetecileri, İzmit ayan ve eşrafı tarafından karşılandı. Karşılıycılar arasında Birinci Ordu Komutanı Nurettin Paşa da vardı. Havanın yağmurlu olmasına rağmen okullar ve kalabalık bir halk kitlesi istikbal merasiminde hazır bulundu. Mustafa Kemal Paşa doğruca İzmit Kasrı’na gitti ve resmi kabullerini burada gerçekleştirdi⁴⁹. Matbuat erkânını kabul ve gece saat dokuz buçukta kendilerine Kasırda beyanatta bulunacaklarını vadetti⁵⁰. 16/17 Ocak gecesi İstanbul gazetecilerine gece saat 21.30’dan sabaha karşı 03.30’a kadar, yaklaşık altı saat süren uzun bir beyanatta bulundu⁵¹. İzmit’e gelişinin ikinci gününü, 17 Ocak Çarşamba gününü cephenin teftişine ayırdı. Refakatinde Fevzi Paşa, Nurettin Paşa ve sair erkân, ümera ve zabitan bulunduğu halde cepheye gitti. Derince, Yarımca ve Hereke’deki askerlerle sohbet etti ve onlara “*Merhaba Asker! İyi misiniz?*” hitabına askerler bir ağızdan “*İyiyiz. Emrinize hazırız*” cevabını verdiler⁵². Asker, bakışları İstanbul’a çevrili vaziyette bir geçit resmi icra etti. Mustafa Kemal Paşa her yerde halkla konuşmakta, kitleler kendisine saygı gösterisinde bulunmakta idiler. Hereke’de kurbanlar kesilmiş, ona şehrin hemşehriliği takdim edilmiş, Gazi Paşa da bunu kabul buyurmuşlardı⁵³. Anadolu Ajansı’nın haberinde Gazi, 17 Ocak Çarşamba günü sabah saat dokuzda cepheye hareket etmiş, Yarımca, Hereke, Tavşanlı, Diliskelesi, Gebze’de değişik sınıflara mensup büyük bir askerî birliği teftiş ettikten sonra akşam saat beşte İzmit’e dönmüştü. Uğradığı her yerde kalabalık törenlerle karşılanmış ve kurbanlar kesilmişti. “*İzmit 17 Kânunusani (Hususi muhabirimizden)- Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri bugün bütün İzmit havalisindeki kıtaatı teftiş ile meşgul olmuşlar ve maiyeti erkânı ve gazete muharrirleri ile birlikte Gebze’ye kadar azimet ve avdet buyurmuşlardır. Paşa Hazretleri her istasyonda kurbanlar kesilerek karşılanmış ve halkın, bilhassa kadınların fevkalade heyecanlı tezahüratıyla istikbal edilmiştir. Yarımcalılar uzun müddet hatt-ı fasıl mevkiinde kalmış olan bu yerin hemşehriliğini kabul etmesini rica etmişler ve Paşa Hazretleri tarafından hüsnü telakki görerek taltif edilmişlerdir. Başkumandanımız*

47 Tevhid-i Efkâr, 15-16 Kânunusani 1339/15-16 Ocak 1923. Tanin, 16 Kânunusani 1339/16 Ocak 1923. Vakıf, 14 Kânunusani 1339/14 Ocak 1923.

48 “Eskişehir15- Gazi Reis ve Başkumandanımız Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin valideleri hanımefendi İzmir’de irtihal-i dar-ı beka eylemiştir. Paşa Hazretleri valideleri hanımın dün gece saat dokuzu çeyrek geçe İzmir’de vefat ettiğini kendilerine bildiren Seryaver Salih Beye bu sabah atideki telgrafnameyi keşide buyurmuşlardır: *Verdiğiniz elim haber beni çok müteessir etti. Merhumenin münasip bir tarzda merasim-i defniyesini ifa ediniz. Cenabı Hak millete hayat ve selamet versin.*” (İstikbal, 17 Kânunusani 1339/17 Ocak 1923).

49 Akşam gazetesi, Anadolu Ajansından aldığı haberi, İzmit’te *İstikbal Tafsilatı* başlığı altında okuyucularına şu şekilde duyuruyordu: “İzmit 16 (A.A.)- Paşa Hazretleriyle refakatlerinde bulunan zevat-ı kiramin rakip oldukları tren hareket etti. Güzergâhta bulunan istasyonlarda ezcümle Bilecik, Vezirhan, Osmanlı, Mekkece, Akhisar, Geyve, Doğançay, Arifiye, Sapanca, Büyükderbend istasyonlarında kıtaat, memurin, ahali ve mektep talebe ve talibatı tarafında *resm-i selam ifa ve tezahürat-ı fevkalade icra edildi. Paşa Hazretleri her istasyonda inerek kıtaatı teftiş etmişler ve halk ile müsahabette bulunmuşlardır. Saat dörtte İzmit’e muvasalat olundu. İzmit başta başa donanmıştı. Paşa Hazretleri istasyonda ordu kumandanı, erkân ve ümera-yı askeriye, memurin-i mülkiye ve bila istisna sunuf-ı ahali, inas ve zükürmekte talebesinden, kıtaat-ı askeriye mürekkep bir cemm-i gafir tarafından istikbal olundular. Müstakbilin meyânında (metinde yok) ve zevat-ı saire ile bilimum İstanbul gazeteleri başmuharrirleri ve muhabirleri bulunuyordu. Paşa Hazretleri halkın hararetili alkışları arasında ikametlerine tahsis edilen saraya meşiyen azimet buyurmuşlardır.” (Akşam, 19 Kânunusani 1339/19 Ocak 1923).*

50 Tanin, 17 Kânunusani 1339/17 Ocak 1923. Tanin’e göre Mustafa Kemal Paşa üç dört gün İzmit’te kalacak. “*Mustafa Kemal Paşa için kasırda bir salon, bir oda hazırlanmıştı. Kasrın önündeki sırta ta köprüye kadar İzmit kadınları var. Köprüden istasyona kadar bütün cadde iki tarafı çocuk, erkek ve kızlarla dolu... biryagmur yağıyordu. Hava boğucu bir surette basık... çocuklar istiklal ve gaza söylüyorlar. Silah çatıları başında Anadolu’nun dinç, heybetli ve mütevazı askerleri başbuğlarını beklemektedirler. Gazi başkumandan askerden sivilden iyi kalabalık bir maiyet ile geldi. Zira bu seyahati hem halk ile temas etmek hem de Mudanya Mukavelesi zamanından beri orduların terakkisini gözden geçirmek için ihtiyar etmektedir. Büyük Gazi eskisi gibi genç ve çalak... Belki de onun ruhunda büyük ruhlara nasip olan ateş yanıyor. Fakat evvelki günden beri neşesizdir. Zira dünyada en çok sevdiği anasına kaybetti.*” (Tanin, 18 Kânunusani 1339/18 Ocak 1923).

51 Geniş bilgi için bkz. Arı İnan, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*, Ankara 1996.

52 Tanin, 18 Kânunusani 1339/18 Ocak 1923.

53 Tevhid-i Efkâr, 17-18 Kânunusani 1339/17-18 Ocak 1923.

Gebze'de hatt-ı fasılın yanında ibraz-ı besalet etmekte olan kahraman kıtaatımızı da teftiş ve takdir ettikten sonra İzmit'e avdet buyurmuşlar ve hin-i azimetlerindeki hararet ve samimiyetle teşyi olunmuşlardır. İzmit namına bu akşam Paşa Hazretleri şerefine bir ziyafet verilmektedir. Paşa Hazretleri yarın burada bulunan gazete muharrirlerini kabul ve İzmit ahalisi ile yakından temas ederek ihtiyacatını tetkike devam edeceklerdir.”⁵⁴ İzmit ziyareti sırasında, “memleketimizin yegâne Türk sinemacısı olan Kemal Bey Müessesesi, Mustafa Kemal Paşa'nın İzmit'i ziyaret ve orduyu teftiş esnasında Kocaeli'ne bir makine göndermiş ve başkumandanın ziyaret intibaatını sinemaya aldırılmıştır. Havanın kapalı ve yağmurlu olmasına rağmen kemal-i muvaffakiyetle alınmış olup İstanbul sinemalarında sabah-akşam gösterilmeye başlanacaktır.”⁵⁵ Mustafa Kemal Paşa, annesinin vefatından dolayı taziyede bulunanlara cevabı İzmit'ten verdi⁵⁶. 19 Ocak Cuma gününü İzmit'te geçirdi. Öğleden sonra İzmit halkına büyük bir konferans verdi, akşam üzeri trenle Bursa'ya hareket etti. 20 Ocak'ta Bursa'ya geldi⁵⁷.

54 Vakit, 18 Kânunusani 1339/18 Ocak 1923.

55 Tevhid-Efkâr, 19 Kânunusani 1339/ 19 Ocak 1923. Kemal Seden ve Şakir Seden kardeşler, 1914 yılından itibaren İstanbul'da değişik semtlerde sinema işletmeciliği yaptılar. 1922 de Muhsin Ertuğrul'un teşviki ve dayıları Ali Rıza (Öztuna) Beyin desteği ile 1922 de Ordu Sinema Dairesinin dışında Türkiye'nin ilk özel film yapımını kurdular: Kemal Film. Çok sayıda ve şimdi tarih olmuş filmler çektiler. Bunlardan bir kısmı 24 Temmuz 1959 da Söğütözü'deki belediye film deposu yangınında yok oldu (Milliyet, 25.07.1959: “Film Deposunun Kasten Yakıldığı İddia Ediliyor. İhbarı yangının ham film hırsızlığının saklanması için çıkarıldığı söylendi.”)

56 “TBMM Reisi Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri valide-i muhteremelerinin irtihalinden dolayı beyanı taziyet eden zevata ber-veçhi ati teşekkür etmektedir: “Validemin vefatından dolayı birçok zevat ve heyet-i muhteremeden her gün taziyetnameler almaktayım. Dostlarımla teessüratıma iştirakini görmek benim için mucib-i teselli oluyor. Orduları teftiş için mütemadiyen seyahatte bulunmaklığım ayrı ayrı cevap yazmaya mani olduğundan dolayı ajans vasıtasıyla iblağına mecbur olduğum teşekkürat-ı mahsusamın lütfen kabulünü rica ederim.” (Tanin, 19 Kânunusani 1339/19 Ocak 1923.)

57 “İzmit'te bulunmakta olan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, dün gece nisfulleyde Bursa'ya gitmek üzere Bilecik'e müteveccihen hareket etmesi mukarrerdi. Bilecik'ten itibaren ihzar edilen otomobillerle Karaköy tarihiyle yarın akşam Bursa'ya muvasalat edilecektir. Başkumandanımız Bursa'da dört beş gün kalacak, oradan Bandırma ve Balıkesir yoluyla İzmit'e azimet buyuracaktır. Başkumandanımız İzmit'de buldukları müddet zarfında İktisat Kongresi'ni küşat edecekler ve oradan Afyonkarahisar, Konya, Adana'ya azimet ve Mart iptidalarında Ankara'ya avdet edeceklerdir. Mustafa Kemal Paşa'ya mülaki olmak üzere İzmit'e azimet etmiş olan Adnan Bey, Halide Hanım, İsa Nazırı Esbakı Kemal Bey, Macit Bey ve gazete muharrirleri dün öğleden sonra saat iki buçukta İstanbul'a avdet etmişlerdir.” (Vakit, 20 Kânunusani 1339/20 Ocak 1923) İstanbul mebusu Adnan (Adivar) Bey, Halide Edip ile birlikte İstanbul gazetecileriyle İzmit Kasrı mülakatına da katıldılar. “Adnan Bey, dün İzmit'ten Maltepe Vapuruyla avdet etmişti. Adnan Bey İstanbul'un vaziyeti hakkında başkumandana malumat vermek ve alelumum ahval-i siyasiyeye dair müdavele-i efkâr eylemek üzere İzmit'e azimet etmişti. İzmit'te bulunduğu üç gün zarfında bir taraftan başkumandan ile mülakat etmekle beraber, diğer taraftan İstanbul'daki vazifesini dahi telgrafla ve vesait-i saire ile temşiyete devam eylemiş ve ezcümle son günlerde Karaağaç meselesi ile sair mesailden dolayı tehdüs etmiş olan ihtilafatı suhuletle halleylemiştir. Adnan Bey ile beraber Halide Edip Hanım ve kendisine refakat eden sair zevat da avdet eylemişlerdir.” (Tevhid-i Efkâr, 20 Kânunusani 1339/20 Ocak 1923).

KAYNAKÇA

1. Süreli Yayınlar:

- *Akşam*
- *Anadolu'da Yeni Gün*
- *Hayat*
- *İstikbal*
- *Milliyet*
- *Tanin*
- *Tevhid-i Efkâr*
- *Vakit*

2. Resmi Yayınlar, Hatıralar, Araştırma Eserler:

- Akbulut, Dursun Ali, *Hilafet, Saltanat ve Milli Hakimiyet*, İstanbul 2006.
- Atatürk, K., *Nutuk II*, İstanbul 1973.
- *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, Ankara 1989.
- *Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri İzmir Yollarında*, Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi Neşriyatından:21, Ankara İstihbarat Matbaası 1339. Yeni neşri: *İzmir Yollarında*, Yayına Hazırlayan Mehmet Önder, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 1989.
- İnan, Arı, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*, Ankara 1996.
- Kılıç, Selami, "Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'nın Batı Anadolu Gezisi ve Karşılama Törenleri" *Atatürk Üniversitesi TAED 8(Erzurum 1987)*, s. 187-206.
- Özel, Sebahattin, "Atatürk'ün Taarruz Öncesinde Adapazarı-İzmit Gezisi" *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 5(2004), s. 145-175.
- Tansel, Dr.Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar IV*, Ankara 1974.
- *Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, Ankara 1989.